

Abdullah Mesud Küçükcalay, *İktisadi Düşüncede Faiz - Antik Yunan'dan Monetarizme*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018, 200 s.

Değerlendiren: Emre Saygın

İslami düşünce sistematığı içerisinde, büyük ölçüde kelime-i tevhîd lafzından neşvünema bulan ve “önce la sonra illa” olarak özetleyebileceğimiz yöntem dâhilinde evvela yasakların/haramların ön plana alınarak zihni arınmanın gerçekleştirilmesi daha sonra ise pürüzsüz bir zemin üzerine emredilenin/helal olanın inşa edilmesi önem arz etmektedir. İşte İslam iktisadı denilince işin “la” boyutuna dair en kuvvetli atıfların yapıldığı faiz yasağı olgusu, bu veçhile günümüzde oldukça yaygınlaşmış olan İslami finans araştırma ve uygulamaları içerisinde merkezî ve vazgeçilmez bir yer tutmaktadır.

Olgunun popüleritesi dolayısıyla ortaya çıkan yoğun odaklanma problemi, ne-redeyse tamamı kendi değerleriyle bağdaşmayan kurum ve kurallar çerçevesinde idare edilen ve hâlihazırda eklektik kalkınma paradigmasına hapsolan Müslüman toplumlar bakımından faiz konusunun ehemmiyet ve etkisinin tam ve sarih biçimde kavranabilmesi, faiz pratiğinin hangi düşünce yapısının bir ürünü olduğunun anlaşılabilmesi, faiz uygulamasının nasıl bir ekonomi politik çerçeve içerisinde geliştiğinin saptanabilmesi ve benzeri hususlarda yeterli derinliğe ulaşılamamasına neden olmaktadır.

Bu noktada faize ilişkin teorik, kavramsal ve pratik alanın doğuşu, dönüşümü ve gelişimine dair özellikle de cari ekonomik sistemin temellerini teşkil eden Batı dünyası menşeli iktisadi düşünce tarihi kaynaklarının tahlil edilmesi ve dinî olan ile iktisadi olanın hangi dinamikler dâhilinde nasıl bir etkileşimde bulduklarının kronolojik, kurumsal ve sosyolojik olarak tespit edilmesi kritik bir önem taşımaktadır.

@ Dr., Marmara Üniversitesi. sayginemre@gmail.com

İşte bu eser incelemesinin konusunu, az önce tanımlanan probleme Türkçe literatür bağlamında başlangıç düzeyinde de olsa bir açıklama getirme çabasındaki Prof. Dr. Abdullah Mesud Küçükkalay'ın *İktisadi Düşünce*de Faiz - Antik Yunan'dan Monetarizme başlıklı kitabının tanıtım ve tahlili oluşturmaktadır. Müellif hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır (bk. Esogü, 2018). İktisadi düşünce tarihi alanında yayımlanmış birçok makalesi bulunan müellif, son dönemde *İktisadi Düşünce Tarihi* (2015) ve *Dünya İktisat Tarihi* (2016) gibi iki kapsamlı eser telif etmiş, ayrıca ekonomi başta olmak üzere toplumsal bilimlerin keşişme noktasında bulunan adil fiyatlama konusu özelinde *Adil Fiyat-Aristo'dan 16. Yüzyıla* (2017) başlıklı bir kitabı da kaleme almıştır.

*İktisadi Düşünce*de Faiz-Antik Yunan'dan Monetarizme başlıklı eserin temel tartışma konusu, faiz fenomeninin nasıl olup da Avrupa iktisadi düşüncesinin merkezine yerleştiği sorunsalının tarihî ve sosyolojik temelleri ile dinî arka planının tetkik edilmesidir. Giriş bölümünde ifade edildiği üzere eserde, faiz paradigmasının gayrimeşrudan meşrûya yönelen serüveni bağlamında esasen Avrupa'nın seküler bir dünya ve iktisat görüşüne ne şekilde savrulduğu hususuna da ışık tutulması amaçlanmıştır. Müellif çalışmasının kapsamını Avrupa iktisadi düşüncesi ile sınırlı tutmuş hatta Avrupa'nın kendi düşünce serüveni içerisinde dahi faiz konusuna ilişkin birçok farklı görüşü zikretmenin zorluğundan bahisle araştırmasını, günümüz faiz uygulamalarının gelişiminde belirleyici olan baskın fikirler üzerinden yürütmüştür (Küçükkalay, 2018, ss. 21-22).

Öte yandan kitabın herhangi bir yerinde açıkça belirtilmese de müellif, faiz gibi günümüz cari sisteminin en önemli tartışma konularından birisini, Avrupa iktisadi düşüncesinin serüveni içerisinde kaleme alarak günümüz faiz uygulamalarına dair tartışmalara ufuk açacak bir çalışmaya girişmiş olmakla aslında ülkemizde de oldukça hızlı gelişen İslam ekonomisi ve/veya finansı literatürüne katkı sunma gayretindeki araştırmacıların zaman, mekân ve tarih perspektiflerini derinleştirmeyi hedef aldığını eserin ruhuna içkin şekilde hissettirmektedir.

Faiz gibi oldukça uzun bir gelişim ve değişim süreci yaşayan ve hakkında yoğun tartışmalar bulunan bir kavram hakkında kaleme alınan "giriş niteliğindeki" (Küçükkalay, 2018, s. 21) bu eserin analitik yapısı ve kitabın geneline yayılı olacak şekilde tercih edilen betimsel anlatım metodu, okuyucuyu sıkmayan sürükleyici bir üslubun tercih edildiğini göstermektedir. Ancak, *İktisadi Düşünce Tarihi* ve *Dünya İktisat Tarihi* gibi iki mufassal esere sahip olan yazarın da bizzat işaret ettiği, "... Antik Yunan'dan 21. yüzyıla gelene değin faiz düşüncesinin geçirmiş olduğu mace-

ranın izlerini sürebilmek için birkaç ciltlik bir kitap çalışması yapmanın gerektiği açıktır” şeklindeki tespiti karşısında konunun derinine inme beklentisi bulunan okuyucunun beklentilerini karşılamaktan ziyade yönlendirici olabilecek olmasının, çalışmanın en büyük handikabını teşkil ettiği açıktır.

Tahlile konu eser “Giriş” (ss.13-22), “Faize İlişkin Erken Dönem Düşünceler” (ss.23-31), “Antik Yunan ve Roma’da Faiz Düşüncesi” (ss.33-47), “Musevilikte ve Hıristiyanlıkta Faiz: Yasağın Dinsel Kökenleri” (ss.49-72), “Ortaçağ’da Faiz Düşüncesi: 500-1500” (ss.73-110), “İktisat Teorisi ve Faizin Teorik Kabulü” (ss.111-145) ve “Sonuç: Düşünsel Meşrulaşmanın Dinamikleri” (ss.147-174) başlıklı bölümlerden oluşmaktadır. Genel olarak her bir bölümde, faize dair tasavvurun gelişimi ve değişimi kendi döneminin zihni temelleri, dinî hükümleri ve pratik uygulamalarını içerecek şekilde aktarılmakta, sonuç bölümünde ise Batı dünyasının faiz paradigmasındaki entelektüel sarsıntının derinliğine işaret edilmektedir.

Eserin “Giriş” bölümünde, faiz mefhumu üzerindeki yoğun tartışmaların sebepleri sıralanmaktadır. Tek tanrılı dinlerden paganist yaklaşımlara, çok tanrılı inanışlardan kültürel yaşayışlara kadar birçok farklı düşünce modelinde faize karşı bir tutumun benimsenmesi, faizin borç-alacak ilişkisinden kaynaklanan basit bir fazlalık olmaktan ziyade derin sosyo-ekonomik etkileri bulunan bir işlem olması, kadim iktisadi ilişkilerin faizin doğasını anlayabilecek entelektüel altyapıyı sunamaması ve erdemli insan ile ahlaklı toplum paradigmasının faizi “kötü” kategorisinde tanımlaması hususlarının genel olarak faiz üzerindeki tartışmaların kaynağını teşkil ettiği belirtilmektedir (Küçükkalay, 2018, ss. 13-22).

“Faize İlişkin Erken Dönem Düşünceler” başlıklı birinci bölümde, Hint Yarımadası’nda faize bakış açısı, faiz yasağının formel çerçevesi ve pratikte görülebilen faiz uygulamalarına değinilmekte, bu pratiğin daha ileri boyutlardaki yaygın uygulamasının ise Mezopotamya’daki ilkel bankacılık formu üzerinden iktisadi ilişkilerin merkezindeki tapınaklar eliyle yürütüldüğünü açıklanmaktadır. Bu dönemlerde dahi yüksek faiz oranlarının mevcut olabildiği ve faizli muamelelere ilişkin keyfi uygulamalara rastlanabildiği, Hammurabi Kanunları’ndaki yasaklara referansla belirtilmekte ayrıca Asur Kolonileri ve Eski Mısır’daki para ve/veya mal üzerinden işletilen faizli işlemler de kısaca açıklanmaktadır. Nihayet Arap Yarımadası civarında gelişen bileşik faiz pratiğinin yapısal ve kurumsal arka planı irdelenmektedir. Bilahare Antik Yunan ve Roma, Musevilik ve Hristiyanlık, Orta Çağ, Aydınlanma olmak üzere dört ana zaman diliminde faizin meşruiyetine dair gelişmeler tartışılmaktadır (Küçükkalay, 2018, ss. 23-31).

Bu bağlamda “Antik Yunan ve Roma’da Faiz Düşüncesi” başlıklı ikinci bölümde özellikle Aristo’nun düşünsel önderliği ve diğer filozofların da destekleyici mahiyetteki fikirleri etrafında faiz mefhumunun genel olarak “kötü” addedildiği ve zaruri olması durumunda dahi azami ölçüde belirlenmek suretiyle iktisadi işleyişe en az etki edecek şekilde uygulamaya yansdığına değinilmektedir. Öyle ki trampa ekonomisinde paranın değiş-tokuş maksatlı ortak ödeme aracı olma vasfı öne çıkmakta, bu nedenle paradan para üretilmesi anlamını taşıyan faiz uygulamalarının servet transferine sebep olarak toplumsal adaleti zedeleyeceği düşüncesinin hâkim olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde Roma toplumunda da faizin düşünsel planda gayrimeşru olarak kategorize edildiği ancak yasal zeminde bileşik faiz men edilmekle birlikte basit faiz uygulamalarına her daim rastlandığı belirtilmektedir (Küçükkalay, 2018, ss. 33-47).

“Musevilikte ve Hıristiyanlıkta Faiz: Yasağın Dinsel Kökenleri” başlıklı üçüncü bölümde, Eski Ahit ve Yeni Ahit’ten alıntılar yapılmak suretiyle sınırlı bir coğrafyada hükmü yürüyen Musevilğin faiz konusundaki kategorik yaklaşımının, Hıristiyanlığın, Roma’nın resmî dini hâline gelmesiyle birlikte daha genel, uygulanabilir ve meşru bir nitelik kazandığı belirtilmektedir. Aynı doğrultuda kilise babalarının para ve servet hakkındaki kanaatlerinin Aristo’nun düşünce yapısı ve Antik dönemin etik prensipleri çerçevesinde şekillenmesi dolayısıyla faize ilişkin yasağın en azından zihnî planda devamlılığının sağlanmasında önemli bir etken olduğuna işaret edilmektedir. Kuşkusuz faiz yasağına mesnet olan neredeyse tüm görüşlerin dinî alandan referans bulması nedeniyle dinî hükümlerden varestede bulunan politik alanın düzenleyici kurallar külliyyatında faizli muamelelere dair men edici nitelikte bir müeyyidenin öngörülmediğine de dikkat çekilmektedir (Küçükkalay, 2018, ss. 49-72).

“Ortaçağ’da Faiz Düşüncesi: 500-1500” başlıklı dördüncü bölümde evvela 500-800 yılları arasında güç alanı genişleyen Kilise’nin birincil tesiriyle faiz karşıtlığı olgusunun güçlendiği ve nispeten seküler politik yaşama da sirayet ederek mevzu hukukun konusu hâline dahi geldiği anlatılmaktadır. 8. yüzyıldan 11. yüzyılın ortalarına kadar faiz yasağının Eski Ahit ve erken dönem konsüllerden alınan kararlar doğrultusunda sürdürüldüğü, 12.-13. yüzyıllarda ise faiz pratiğinin Yeni Ahit’e referansla ilahi düzeni bozan, toplumsal adaleti zedeleyen bir uygulama olarak görülüp yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda 14.-16. yüzyıllar arasında gelişen Haçlı Seferleri, köylü isyanları, salgın hastalıklar ve benzeri toplumsal olaylar ile birlikte dinî kurumların etkinliği daha da arttığı ve böylece faiz yasağının oldukça geniş bir alana yayılarak sürdürüldüğü belirtilmektedir (Küçükkalay, 2018, ss. 73-110).

“İktisat Teorisi ve Faizin Teorik Kabulü” başlıklı beşinci bölümde özellikle Rönesans ve Reform hareketleri ve Aydınlanma süreci ile birlikte 16. yüzyıldan sonra sekülerleşen Batı siyasal hayatının bir tezahürü olarak iktisadi ilişkilerin de dinî ve ahlaki ilkelerden varestede şekilde pozitif bir alana taşındığı ve bu bağlamda faiz mefhumuna dair yasakların ilerleyen yüzyıllar içerisinde nasıl teknik bir mesele hâlini aldığı hakkındaki tezler ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda Turgot’tan Kant’a, Hume’dan Bentham’a, Quesnay’dan Marshall’a, Marks’tan Keynes’e birçok önemli siyaset bilimci ve ekonomistin faize ilişkin teorik tartışmaların neresinde durduklarını açıklamaktadır (Küçükkalay, 2018, ss. 111-145).

Nihayet “Düşünsel Meşrulaşmanın Dinamikleri” açıklamasıyla sunulan sonuç bölümünde ise Batı iktisadi düşüncesinin sekülerleşmesinin sonucu olarak modern ekonomide faiz mefhumunun normalleşmesine vurgu yapılmakta ve özellikle de 19. yüzyıla gelinmesiyle birlikte faizin iktisadi işleyiş içerisinde merkezî bir role kavuştuğuna dikkat çekilmektedir. Milat’tan Önce 400’lü yıllardan 20. yüzyıla değin faizin düşünsel meşruiyetini grafik hâlinde de sunulduğu bu bölümde müellif, eserin en önemli çıkarımını; “kilise kurumunun teolojik, siyasal ve ekonomik alanlardaki etkisi ile faize yönelik düşüncelerin faizi gayrimeşru gören niteliği arasında doğrusal, meşru gören niteliği arasında ise ters yönlü bir ilişki” bulunduğu şeklinde ifade etmektedir (Küçükkalay, 2018, ss. 147-174).

Eser kısaca değerlendirilecek olursa, müellifin konuya verdiği ehemmiyete ve alana hâkimiyetine ilişkin başlıca gösterge olarak kapakta kullanılan ve “faizcinin/tefecinin ölümü” isimli meşhur resimden başlamak gerekir. Genel olarak Avrupa sathındaki dinî inanç-faiz ilişkisinin gergin doğasını ifade eden gravür ile eserin özü okuyucuya tek karede aktarılmaktadır. Oldukça geniş ve özellikle faiz düşüncesinin Batılı zihinlerde meşrulaştığı döneme ilişkin açıklamalar esnasında önde gelen isimler tek tek zikredilmek kaydıyla neredeyse tamamı birinci el kaynaklardan oluşan kapsamlı bir bibliyografyanın kullanılmış olması da eserin ayırt edici yönlerinden birisini işaret etmektedir. Öyle ki eser, geniş bir külliyat üzerinde yürütülen yoğun bir okuma süreciyle elde edilen bilginin âdeta imbibikten geçirilmesi sonucu ulaşılan özü yansıtmaktadır.

Öte yandan eser, bölümler arası yatay okuma yaparak belli bir coğrafyada zamana yayılı faiz uygulamalarına dair fikir edinerek faizi etrafındaki düşünsel serüveni anlamlandırmak yanında aynı bölüm içinde aynı zamanda farklı mekânlara ait uygulamaların mukayeseli olarak kavranmasına da yardımcı olmaktadır. Ancak özellikle 2. ve 3. dönem anlatısı içinde Batı’da faiz düşüncesinin gelişmemesi ya

da gelişme ortamı bulamamasında Avrupa'nın yoğun ticari ve siyasi ilişki içinde bulunduğu İslam dünyasının tesirinin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca sadece ekonomi ya da din gibi bir alana sıkışmayıp formel ve enformel kurumlar arası ilişkilerin de dikkate alındığı eserde sadece tarihi ve teorik düzeyde değil ahlaki düzeyde faizin "kötü" addedilmesine ilişkin de referanslar verilmektedir. Bununla birlikte müellif, faiz meselesinin merkeze alınması ve yasak olduğundan hareketle kötülenmesi gibi pragmatist ve saptırıcı bakış açılarından kurtularak, faizle mücadelenin en başta siyasetin meselesi olduğu ve bu mücadelenin toplumsal adaleti sağlamayı amaçlaması gerektiğinin zaruretine dikkat çekmektedir.

Bu yönüyle müellif, bütünsel bir gerçeklik olmaktan ziyade spesifik alanlara yoğunlaşan İslam ekonomisi çalışmaları ile "İslamileştirme" ya da "helalleştirme" uygulamalarının kıskacında sıkışan İslami finans pratiği karşısında faiz mefhumuna ilişkin geliştirilmesi elzem olan ekonomi politik paradigmaya temel oluşturacak şekilde Hristiyan dünyasının tecrübesini araştırmacıların istifadesine sunmaktadır.

Kaynakça

- Esogü. (2018). *Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY*.<https://iibf.ogu.edu.tr/Personel/Detay/4/prof-dr-abdullah-mesud-kucukkalayadresinden> 18.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Küçükkalay, A. M. (2015). *İktisadi düşünce tarihi*(4. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2016). *Dünya iktisat tarihi*(2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2017). *Adil fiyat-Aristo'dan 16. yüzyıla*(2. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2018). *İktisadi düşüncede faiz-Antik Yunan'dan monetarizme*. Konya: Çizgi Kitabevi.

